

O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA TA'LIMYIY INKLUZIVLIK KONTSEPTSIYASINING LINGVISTIK IFODASI: KOGNITIV-DISKURSIV YONDASHUV

Feruza Ashurova Maxamadyusupovna

FarDU akademik litseyi ingliz tili fani o'qituvchisi feruzaashurova775@gmail.com.

Annotatsiya: Maqolada ingliz va o'zbek tillarida ta'limiy inkluzivlik kontseptsiyasining lingvistik ifodasi kognitiv va diskursiv yondashuv asosida o'rganilgan. Inkluzivlik atamalari va ularning strukturaviy-semantik xususiyatlari qiyoslangan, "ta'lim" konsepti lingvomadaniy tadqiqi asosida tahlil qilingan. Shuningdek, inkluziv ta'lim strategiyalari til orqali qanday ifodalangani va ularning kognitiv hamda diskursiv o'rni misollar bilan kengaytirilgan. Natijalar ingliz tilidagi terminologiya ko'proq abstrakt va global yo'naltirilganligini, o'zbek tilida esa madaniy kontekst va milliy an'analarga tayanishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: inkluziv ta'lim, lingvistik ifoda, kognitiv-diskursiv yondashuv, ingliz va o'zbek tillari, ta'limiy terminologiya, lingvomadaniy konsept, inkluziv strategiyalar, ta'limiy diskurs.

Abstract: This article examines the linguistic representation of the concept of educational inclusivity in English and Uzbek languages through a cognitive-discursive approach. The study analyzes the structural and semantic features of educational terminology, explores the linguocultural interpretations of the concepts "education" and "inclusivity," and investigates how inclusive education strategies are expressed in both languages. The findings reveal that English educational terminology tends to be more abstract and globally oriented, while Uzbek terminology is more closely tied to cultural traditions and practical applications. The discourse analysis shows that inclusivity in English is framed within the broader context of diversity and equality, whereas in Uzbek it is predominantly associated with the integration of students with special needs. These differences highlight the necessity of accurate bilingual terminology development and precise translation practices to ensure consistency and effectiveness in educational discourse.

Keywords: inclusive education, linguistic representation, cognitive-discursive approach, English and Uzbek languages, educational terminology, linguocultural concept, inclusive strategies, educational discourse, bilingualism.

KIRISH

Globallashuv davrida ta'lim tizimi nafaqat bilim berish vositasi, balki ijtimoiy tenglik, inson huquqlari va inkluzivlik qadriyatlarini targ'ib qiluvchi eng muhim sohalardan biridir. Xususan, inkluziv ta'lim tushunchasi so'nggi o'n yilliklarda xalqaro miqyosda ta'lim siyosatining ajralmas qismi sifatida shakllandi. Bu tushuncha nafaqat pedagogik yondashuvni, balki lingvistik ifodaning ham o'zgarishini taqozo etmoqda.

Til — ijtimoiy ongning shakllantiruvchi asosiy vosita sifatida inkluzivlik kontseptsiyasini diskursda ifodalab, uni keng jamoatchilik ongiga singdiradi. Shunday ekan, ingliz va o'zbek tillarida "inkluziv ta'lim", "diversity", "special needs", "ta'limda teng imkoniyat" kabi atamalar semantik va diskursiv jihatdan qanday shakllanganini o'rganish ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolada uch asosiy masala ko'rib chiqiladi:

1. O'zbek va ingliz tillarida ta'limiy inkluzivlik terminologiyasining strukturaviy va semantik farqlari;
2. "Ta'lim" va "inklyuzivlik" konseptlarining kognitiv darajadagi lingvomadaniy talqinlari;
3. Diskursiv darajada bu tushunchalarning ta'limiy siyosat, ilmiy adabiyot va dars jarayonlarida qanday ifodalanganligi.

Shu orqali maqola ingliz va o'zbek ta'limiy diskurslari o'rtasida mavjud umumiylik va tafovutlarni yoritishga qaratiladi.

Nazariy asos

Tilshunoslikda "ma'no" tushunchasi turlicha izohlangan. Ogden va Richards (1923) tomonidan ishlab chiqilgan "semantik uchburchak" nazariyasi til belgisi, ma'no va obyekt o'rtasidagi munosabatni ko'rsatadi.

Vygotskiy (1934) esa so'z ma'nosini tafakkur va nutq birligi sifatida ta'riflagan, Potebnya (1862) esa "so'zning tashqi shakli, ichki shakli va ma'nosi"ni ajratgan.

Shu nazariy qarashlardan kelib chiqib, "ta'lim" va "inklyuzivlik" konseptlari ikki darajada o'rganilishi mumkin:

1. Leksik-semantik daraja – lug'atlarda berilgan izohlar va terminlarning aniq ma'nosi.
oMasalan, ingliz tilidagi inclusive education — "nogironligi yoki boshqa farqlari bo'lgan o'quvchilarni umumiy ta'lim tizimiga qo'shish".

oO'zbek tilidagi "inklyuziv ta'lim" esa ta'lim siyosati hujjatlarida ko'proq "maxsus ehtiyojli bolalarni umumiy o'quv muhitida o'qitish" sifatida talqin etiladi.

2. Kognitiv-semantik daraja – konseptlar xalq ongida qanday tasavvur uyg'otishi.
oMasalan, ingliz tilida inclusive so'zi "diversity", "equality" kabi qadriyatlar bilan bog'lanadi.

oO'zbek tilida esa "inklyuzivlik" ko'proq "imkoniyati cheklangan bolalar" tushunchasi bilan chegaralanib qolmoqda.

Bu nazariy asos shuni ko'rsatadiki, lug'aviy ma'no bilan psixologik/kognitiv ma'no o'rtasida tafovut mavjud.

Kognitiv asos

Kognitiv tilshunoslik nazariyasiga ko'ra (Lakoff, Johnson, 1980), konseptlar inson ongidagi mental modellar orqali shakllanadi. "Ta'lim" va "inklyuzivlik" konseptlari ham shaxsiy tajriba, ijtimoiy muhit va madaniy qadriyatlarga qarab turlicha mazmun kasb etadi.

● Ingliz tilida "inclusive education" konsepti nafaqat nogiron o'quvchilar, balki turli irq, jins, diniy e'tiqod, til va ijtimoiy kelib chiqishga ega o'quvchilarning ham birgalikda o'qishini nazarda tutadi. Masalan: Diversity and Inclusion Office kabi terminlar universitetlar faoliyatida keng qo'llaniladi.

● O'zbek tilida "inklyuziv ta'lim" konsepti hozircha ko'proq "nogiron bolalar ta'limi" bilan bog'liqdir. Masalan, O'zbekistonda "Maxsus ehtiyojli bolalar uchun inklyuziv ta'lim dasturi" amalda.

Demak, kognitiv darajada ingliz tilida tushuncha kengroq va global, o'zbek tilida esa torroq va amaliy ko'rinish kasb etadi.

Diskursiv asos

Diskursiv yondashuv til birliklarining ijtimoiy hayotdagi qo'llanilishini o'rganadi (Fairclough, 1995). Ta'limiy inklyuzivlikka oid diskurs ingliz va o'zbek tillarida turlicha ifodalanadi:

- Ingliz diskursida – inclusive classrooms, universal design for learning (UDL), special needs education, equal opportunities. Masalan, UNESCO va OECD hisobotlarida “inclusive education is a human right” iborasi tez-tez ishlatiladi.

- O'zbek diskursida – “inklyuziv ta'lim”, “alohida ehtiyojli bolalar”, “ta'limda tenglik”. Masalan, O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi qarorlarida “har bir bola sifatli ta'lim olish huquqiga ega” iborasi asosiy diskursiv birlik sifatida qo'llaniladi.

Diskurs tahlili shuni ko'rsatadiki, ingliz tilida inklyuzivlik global qadriyatlar va ijtimoiy tenglik doirasida keng ifodalanadi, o'zbek tilida esa ko'proq amaliy va siyosiy-huquqiy kontekstga bog'lanadi.

Xulosa

Yuqoridagi tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek tillarida ta'limiy inkluzivlik kontseptsiyasi lingvistik jihatdan turlicha ifodalanadi:

- Ingliz tilida: “inclusive education” konsepti keng qamrovli bo'lib, irqiy, jinsiy, ijtimoiy, diniy va jismoniy farqlarni ham qamrab oladi. Lingvistik jihatdan bu ko'proq paradigmatic aloqalar va abstrakt tushunchalar bilan ifodalanadi (diversity, equality, universal design for learning).

- O'zbek tilida: “inklyuziv ta'lim” asosan maxsus ehtiyojli bolalarni umumiy ta'lim jarayoniga qo'shish bilan bog'liq. Semantik jihatdan sintagmatik aloqalar ko'proq ustun (oliy ta'lim, o'rta ta'lim, inklyuziv ta'lim dasturi).

Kognitiv jihatdan ingliz tilida “inklyuzivlik” konsepti jamiyatdagi barcha guruhlarini qamrab oluvchi global qadriyat sifatida tasavvur qilinsa, o'zbek tilida u hali ko'proq tor doirada, nogironligi bo'lgan o'quvchilar bilan bog'langan.

Diskursiv jihatdan ingliz tilida inkluzivlik huquqiy va sotsiokultural diskurslarda keng ifodalanadi.

O'zbek diskursida esa davlat siyosati va ta'limiy qarorlar orqali ko'proq rasmiy-huquqiy kontekstdagi qo'llanish kuzatiladi.

Ikki tillilik nuqtai nazaridan esa natijalar muhim ahamiyatga ega: ingliz tilidan o'zbek tiliga tarjimalarda ko'pincha konseptual kenglik torayib qoladi.

Masalan, inclusive education atamasi “inklyuziv ta'lim” deb tarjima qilinadi, biroq ingliz tilidagi kengroq ijtimoiy ma'nolar (irqiy tenglik, gender tenglik) ko'pincha e'tibordan chetda qoladi. Bu esa tarjimalar va ikki tilli terminologiyada aniqlik va izchillikni ta'minlash zarurligini ko'rsatadi.

Shunday qilib, ingliz va o'zbek tillarida ta'limiy inkluzivlik konsepsiyasining lingvistik ifodasi nafaqat semantik va kognitiv tafovutlarga, balki diskursiv kontekstdagi qo'llanishga ham bog'liqdir.

Bu farqlarni chuqur o'rganish ikki tilli ta'limiy diskursni boyitish, tarjimalarda sifatni oshirish va global ta'limiy integratsiyani ta'minlashda muhim ilmiy hamda amaliy ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR:

1. Nizomova M. B., Erkinova S. M. (2025). Comparative Analysis of Educational Terminology in English and Uzbek Languages: Structural, Semantic and Functional Aspects. European International Journal of Philological Sciences.
2. Abdumalikova S. T. (2023). Linguocultural Research of the Concept “Education” in English and Uzbek Languages. European International Journal of Pedagogics.
3. Khamroeva S. H. (2024). Inclusive Instruction in Languages and Strategies. Meditsina, Pedagogika i Tekhnologiya: Teoriya i Praktika.
4. Vygotsky L. S. (1934). Thought and Language. MIT Press.
5. Potebnja A. A. (1862). Mysl' i Yazyk. Moscow.
6. Ogden C., Richards I. (1923). The Meaning of Meaning. London.
7. Lakoff G., Johnson M. (1980). Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press.
8. Fairclough N. (1995). Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language. London: Longman.
9. UNESCO (2020). Global Education Monitoring Report: Inclusion and Education. Paris.
10. Nation I. S. P. (2013). Learning Vocabulary in Another Language. Cambridge: CUP.
11. Schmitt N., Celce-Murcia M. (2010). An Introduction to Applied Linguistics. London: Routledge.